

KEBİKEC

olduğu ve üzerine yazıldığı kitaba haşeratın, o melekten korktuğu yahut şeyhlerinin adına saygı duyduğu için zarar vermediği rivayet edilir. Başka bir rivayete göre ise yine kitap kurtlarını etkileyen tılsımlı bir söz veya duadır. Değişik kaynaklarda kebîkecin bir bitki olarak düğün çiçeği, sarı çiçekli düğün otu, keffü's-sebu', kır-langıç otu, kes-i vîran, şecerü'd-defâdî, kibrit çiçeği, kurbağa otu, kurbağa ayası, kâğıthâne çiçeği, mastava çiçeği, ranunculus asiaticus, sarı çiçek, sırtlan ayası, sütleğen, şakîk, verdü'l-hub, yırtıcılar ayası gibi karşılıkları da bulunmaktadır.

Kitapları haşeratın tahribinden korumak amacıyla Eskiçağ'lardan beri çeşitli tedbirler alındığı bilinmektedir. Bunun için bazı bitkilerin suyu veya yağı kullanılmıştır. Tıp yazmalarından elde edilen bilgilere göre kebîkecin zehirli bir bitki olması ve o bitkiden üretilen bir maddenin mürekkebe karıştırılıp yazı veya sadece kebîkec kelimesinin yazılmış bulunması ihtimali büyüktür. Bu var sayıma göre kebîkec önceleri ilmî temellere dayanan bir uygulamayken zamanla folklorik bir unsur, bir inanç şeklini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lugal-ı Ni'metullâh, Süleymaniye Ktp., Dağmad İbrâhim Paşa, nr. 1139, vr. 198; *Burhân-ı Kâti' Tercümesi*, II, 335; Steingass, *Dictionary*, s. 1013; Hadiye Tuncer, *Yabani Bitkiler Sözlüğü*, Ankara 1974, s. 295; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul 1984, s. 155; Orhan Ş. Gökyay, "Kebîkeç Duası", *TDL*, XXXI/280 (1975), s. 16; A. Gacek, "The Use of Kabikaj in Arabic Manuscripts", *Manuscripts of the Middle East*, I, Leiden 1986, s. 49-53 (aynı makale için Türkiye'de bk. "Arapça Elyazmalarında Kebîkeç" {trc. Ali Yayıoğlu}, *Kebîkeç*, II/5, Ankara 1997, s. 5-8); a.m.f., "Arabic Calligraphy and the 'Herbal of Al-Ghafiqi'; A Survey of Arabic Manuscripts at McGill University", *Fontanus*, II, Montréal 1989, s. 47-50; J. W. Pollock, "Kabikaj to Book Pouches: Library Preservation Magic and Technique in Syria of the 1880's and in the 1980's West", *MELA Notes*, XLIV, Cambridge 1988, s. 8-10; Aziz Göçke, "Kebîkeç'in Aslı-Faslı: Kebîkeç Adı Üzerine Bir Araştırma", *Kebîkeç*, II/3 (1996), s. 5-7; Pakalın, II, 236.

TUBA ÇAVDAR

KEBİR
(الكبير)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak" mânasındaki **kiber** masdarından türemiş bir sıfat olup "büyük ve gövdeli, ulu ve yüce" demektir. Kebîr, esmâ-i hüsnâdan biri olarak "zâtının ve sıfatlarının

mahiyeti bilinemeyecek kadar ulu" şeklinde tanımlanır. Kur'an-ı Kerim'de kiber kavramı on dokuz âyette Allah'ın zâtına veya sıfatlarına nisbet edilmektedir. Zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilenlerden altısı kebîr, biri doksan dokuz isim içinde yer alan **mütekebbir**, biri "azamet, yücelik ve hükümlerlik" anlamındaki **kibriyâ** kelimesidir. "Büyük, daha büyük, yegâne büyük" mânasına gelen ve muhtelif hadis rivayetlerinde Allah'a nisbet edilen **ekber** Kur'an'da Cenâb-ı Hak'ın halk, rızâ, makt (gazab) gibi sıfatlarıyla bağlantılı olarak beş âyette yer alır. Bunlardan başka, fiil kalıbında olmak üzere zât-ı ilâhiyyeyi yüceltmeyi (tekbîr) konu edinen dört ve Allah'ın âyetleri hakkında bilgisizce tartışanlarla yapmayacakları şeyleri söyleyenler için ilâhî gazabın büyük olduğunu ifade eden iki âyette kiber kavramı geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kbr" md.). Kebîr, doksan dokuz ismi içeren Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerinden sadece birincinin listesinde yer almıştır (Tirmizî, "Da'avât", 82). Ayrıca kibriyâ kelimesi çeşitli hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir (*Müsned*, II, 248, 376; Müslim, "Birr", 136; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Mâce, "Zühd", 16). Tekbir alma çerçevesinde Hz. Peygamber'e izâfe edilen sözlü ve fiilî sünnet rivayetlerinin sayısı ise pek çoktur (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.).

Âlimler, kebîrin ifade ettiği "cüsseli ve gövdeli olan" şeklindeki hacim büyüklüğü mânasının Allah'a nisbet edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Esasen bu isim Kur'an'da yer aldığı âyetlerin beşinde "yüce, aşkın" anlamındaki "alî", birinde de yine aynı mânaya gelen "müteâlî" ismiyle birlikte zikredilerek maddî büyüklüğün sözü konusu olmadığı vurgulanmıştır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Allah'ın gerçek mâbud, putların ise bâtil şeyler olduğunu ifade eden âyetteki (el-Hac 22/62) alî-kebîr isimlerini, insanların gerek maddî ihtiyaçları olan geçim vasıtaları vb. hususların gerekse ebedî kurtuluşu sağlayan şefaât, dua ve ibadetlerin kabulü gibi mânevî ihtiyaçlarının putlardan değil Allah'tan isteneceği şeklinde mânalandırmıştır (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, vr. 484^b).

Hemen bütün İslâm âlimleri, kebîr isminin muhtevasına tenzihî açıdan yaklaşarak "şanı yüce ve azameti büyük olan, kudret ve hükümlerliğine sınır bulunmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, yaratılmışlara benzemeyen" şeklinde anlam vermişlerdir. Gazzâlî, "azamet sahibi" diye mânalandırdığı kebîr isminin temel anlamının zât-ı ilâhiyyenin kemalinden iba-

ret olduğunu kaydeder. Gazzâlî zâtî kemali de varlığın kemaline irca eder ve bunu Allah'ın ezeli-ebedî olması ve her mevcudun varlığının O'ndan kaynaklanması şeklinde yorumlar (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 118-119).

Kiber kavramının ism-i tafdil sığasıyla zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiği "Allahüekber" ifadesi, gerek dilciler gerek esmâ-i hüsnâ müelliflerince iki şekilde yorumlanmıştır. İsm-i tafdil mukayeseli üstünlük ifade ettiğini göz önünde bulunduran âlimler ekbere "kebîr" anlamı vermişlerdir. Bazıları da Allah'a nisbet edilen kavramlarda mukayese ve iştirakin sözü konusu olmayacağını söyleyerek ekbere ism-i tafdil mânası vermekte sakınca görmemiş ve bunun "her şeyden yüce, her şeye hâkim, hiçbir şeye benzemeyen" anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Allah'ın zâtî-tenzihî isimleri grubu içinde mütalaa edilen kebîr alî, azîm, celîl ve müteâlî isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "kbr" md.; *Lisânü'l-Arab*, "kbr" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; *Müsned*, II, 248, 376; Müslim, "Birr", 136; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; İbn Mâce, "Zühd", 16; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zeccâc, *Tefsirü esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 48; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 156; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 484^b; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 66-67; Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 196; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Mağâlât*, s. 47, 52; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sifât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497; Kuşeyrî, *el-Tahtîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 58; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 13, 118-119, 126; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-ağşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 37^b-38^b; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 267-268.

BEKİR TOPALOĞLU

KEBİR
(كبير)

(ö. 924/1518 [?])

Kebîrpanthiler tarikatının
kurucusu kabul edilen
Hindistanlı sûfî.

828'de (1425) Benâres yakınlarındaki Sambat'ta doğdu. Müslüman bir babanın oğlu veya evlâtlığı olduğu rivayet edilmektedir. İslâmî eğitim alarak büyüyen Kebîr

bir yandan da baba mesleği olan dokumacılığı sürdürdü. Daha sonra yerleştiği Benâres'te Hindular'la müslümanlar arasındaki tartışmalara katıldığı sırada tasavvufa ilgi duymaya başladı. Bu dönemde birçok müslüman mutasavvıf ve Hindu mistiğiyle tanıştı; en sonunda Hindu Vişnu mezhebinin islahatçısı Ramananda'nın (ö. 1410) düşüncelerinin etkisinde kalarak onun fikirlerini benimsedi. Kendisi gibi dokumacı olan Şeyh Taki'nin (ö. 984/1576) müridleri arasında yer aldığı söylenirse de ölüm tarihleri itibarıyla bu mümkün değildir. Öte yandan Kebîr'in bir şeyhi bulunmayıp Üveysî bir sûfi olduğu da ileri sürülmektedir.

Düşüncelerinden dolayı Sultan İskender-i Lüdfî'nin tepkisini çeken Kebîr sultanın kendisini öldürme teşebbüslerinden tesadüfen kurtuldu. Müslüman ve Hindular'ı rencide eden görüşleri sebebiyle bir ara hapse atıldı. Hapisten çıktıktan sonra iç karışıklık ve politik çekişmeler yüzünden Benâres'ten ayrılarak Maghar'a gidip yerleşti. Muhtemelen 924'te (1518) burada öldü. Kebîr'e bağlı müslüman ve Hindular, ona kendi dinlerine uygun ayrı ayrı cenaze törenleri yapmak isteyince iki taraf arasında ihtilâf çıktı; Hindular onu yakmak, müslümanlar da defnetmek istiyordu.

Kebîr'in her iki dinin mensuplarının sevilmesi, onun düşünce dünyasının temelini oluşturan bütün insanların kardeş olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Hinduizm'in ilkelerine bağlı olmadığı gibi İslâm'ın temel ibadetlerine de pek ilgi göstermeyen Kebîr'in bu düşünceleri şiirlerinde de görülmektedir. Hint kast sistemine karşı çıkıp insanların sınıflara ayrılmasını şiddetle eleştirmesi, insanların eşitliğini kabul etmeyen her türlü fırka ve mezhebe karşı çıkması, onu özellikle Hint toplumunun alt tabakalarının sözcüsü durumuna getirmiştir. Müslümanlarla Hindular'ın kardeş olduğu görüşünden hareketle birlik ve barış içinde yaşamaları gereğini savunan Kebîr'e göre Allah ne camide ne Hindu tapınağındadır, ne riyâzette ne de kutsal yıkanma yerindedir. O kalptedir, kalplerin kalbindedir. Kebîr'in müslümanların bazı davranışlarını eleştirdiği ve bir kısım İslâmî uygulamaları reddettiği ileri sürülmüşse de çağdaşı bazı mutasavvıflar onun tevhid inancına sahip olduğunu söyleyerek görüşlerini vahdet-i vücûd anlayışına uygun

şekilde te'vil etmişlerdir. Muhtemelen hıncı bir karaktere sahip olan Kebîr'in çağındaki bazı uygulama ve kurumları hicvetmesi ona bu suçlamanın yapılmasına sebep olmuştur.

Ölümünden sonra müridleri oğlu Kemal'e gelerek babasının yolunun devam ettirilmesi için tarikatın kurumlaşmasını istedilerse de oğlu babasının hayatı boyunca fırka ve hizipçiliğe karşı çıktığını, bu sebeple onun düşüncelerine aykırı davranış içinde bulunamayacağını söyleyerek bu teklifi reddetti. Ancak müridleri isteklerinden vazgeçmediler; müslüman müridleri Kebîr'in adına Maghar'da bir dergâh kurarken Hindu müridleri de bir tarikat oluşturdular. Her iki grup Kebîrpanthiler diye tanınmış ve bunlar, sonraki yüzyıllarda daha ziyade Hindular arasında yaygınlık kazanarak bir tarikat haline gelmişlerdir.

Kebîr'in şiirleri Kebîrpanthiler tarafından kutsal sayılan *Bijaka* adlı bir kitapta toplanmıştır. O dönemde Benâres'te konuşulan Hindî diliyle yazılan bu şiirlerde 235'ten fazla Arapça, Farsça ve Türkçe kelime kullanıldığı tesbit edilmiştir. *Bijaka*'yı Kebîr'in Bhegavan Das adlı bir müridine yazdırdığı söylenirse de bazı araştırmacılar, eserin Kebîr'in ölümünden sonra 1570'te adı bilinmeyen bir müridi tarafından toplanarak kitap haline getirildiğini ileri sürmüşlerdir. Kebîr'e nisbet edilen şiirlerin büyük bir kısmını, Hindistan'ın ünlü şairlerinden Rabindranath Tagore *Songs of Kabir* adıyla İngilizce'ye (London 1915), Sofî Huri de Türkçe'ye (İstanbul 1970) çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946, I, 353-355; K. M. Munshi, *The Delhi Sultanate*, Bombay 1967, s. 561-565; S. M. Ikram, *Muslim Civilization in India*, New York 1969, s. 126-132; M. P. Srivastava, *Society and Culture in Medieval India (1206-1707)*, Allahabad 1975, s. 45-49; M. T. Titus, *Indian Islam*, New Delhi 1979, s. 173; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden - Köln 1980, s. 38-39; A. C. Banerjee, *The State and Society in Northern India*, New Delhi 1982, s. 260-265; Mübed Keyhüsrev İsfendiyâr, *Debistân-ı Mezâhib* (nşr. Rahîm Rızâzâde-i Melik), Tahran 1362 hş., I, 178-179; *CHIn.*, II, 89-90; S. A. A. Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1986, I, 373-384, 393-394; II, 411-414, 438-441; a.mlf., *The Wonder that was India*, London 1987, I, 360-361; Sehdev Kumar, *The Vision of Kabir*, London 1996; T. W. Arnold, "Kabîr", *IA*, VI, 533; R. Burn, "Kabir, Kabir-panthis", *ERE*, VII, 632-634; "Kabir", *ElN.*, I, 193.

RIZA KURTULUŞ

KEBİRE

(الكبيرة)

Büyük günah.

Sözlükte "maddî veya mânevî bakımdan büyük olmak" anlamına gelen **kebr** (**kiber**) kökünden türemiş bir isimdir. "Büyük günah" mânasında kullanılan **kebîre** (çoğulu **kebâir**), farklı tanımlarının ortak noktaları dikkate alınıp "dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevî veya uhrevî ceza öngörülen davranış" şeklinde tanımlanabilir. Bunun dışında kalan kötü davranışlara da **sagîre** (küçük günah) denir. İsrarla işlenen küçük günahın büyük günaha dönüşeceği telakkisi genellikle kabul görmüştür.

Kur'an'da daha çok "zenb, işm, fısk, isyan" kelimeleriyle ifade edilen günahın büyük ve küçük olabileceği belirtilir. İlgili âyetlerde açıklandığına göre büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde küçük günahlar affedilir (en-Nisâ 4/31). Allah'a iman edip tevekkülde bulunanlar büyük günah ve hayâsızlıktan kaçınırlar (eş-Şûrâ 42/36-37). Ayrıca âyetlerde, âhirette insanlara verilecek olan amel defterinin küçük büyük bütün günahları kapsayıp ortaya koyacağı anlatılır (el-Kehf 18/49).

Hadislerde büyük günahlardan "mûbikât (helâk edici davranışlar), kebâir, a'zamû'z-zünûb" gibi tabirlerle bahsedilir. Çeşitli hadis rivayetlerinde Allah'a ortak koşmak, adam öldürmek, ana babaya karşı gelmek, yetim malı yemek, faiz yemek, dürüst kadınları iffetsizlikle suçlamak, büyü yapmak, savaştan kaçmak, yalancı şahitlikte bulunmak ve ödenemeyecek miktarda borçlu olarak ölmek büyük günahların başında zikredilmiştir (*Müsned*, II, 201, 214; IV, 392; V, 413; Müslim, "İmân", 143-146). Hadislerde ayrıca Hz. Peygamber'in büyük günah işlemiş müslümanlara da âhirette şefaate edeceği belirtilmiştir (Tirmizî, "Kıyâmet", 11).

Müslümanlar arasında vuku bulan ilk ihtilâfların en önemlisi büyük günah işleyen kişinin (mürtekib-i kebîre) durumudur. Erken devirlerde tartışılmaya başlanan bu problemle ilgili olarak literatürde iki mesele öne çıkmıştır. Bunlardan biri hangi fiillerin büyük günah olduğu, diğeri de bu günahı işleyen kişinin dinî statüsüdür. Büyük günahların belirlenmesi konusunda ortaya çıkan görüşlerden birine göre ilâhî emirlere aykırı olan bütün fiiller bü-